

Jacek R. Kubiak

Działalność ONZ na rzecz zniesienia lub ograniczenia stosowania kary śmierci i odniesienia do praktyki w Polsce

Palestra 25/7-9(283-285), 38-52

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

obrońcy. Przemawia za tym dodatkowo wskazana już okoliczność, że nieletni, przeciwko któremu śledztwo prowadzi prokurator, korzysta z pomocy obrońcy i brak jest jakichkolwiek logicznie uzasadnionych przyczyn, aby położenie nieletniego w tym zakresie miało być gorsze jedynie dlatego, że przeciwko niemu postępowanie przygotowawcze prowadzi sędzia dla nieletnich (...). Przyjęcie, że obowiązek wyznaczenia obrońcy nieletniemu powstaje dopiero po wydaniu postanowienia o zamknięciu śledztwa lub dochodzenia, zapewniałoby nieletniemu pomoc obrońcy jedynie w postępowaniu przed sądem dla nieletnich, pozbawiłoby go jej natomiast w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przez sędziego dla nieletnich, mimo że — jak to już zostało wykazane — pomoc taka w tym postępowaniu jest konieczna. W tych warunkach za moment, w którym powinno nastąpić wyznaczenie obrońcy dla nieletniego w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym przez sędziego dla nieletnich, należy przyjąć chwilę, w której obrońca może podjąć działalność w interesie nieletniego, którego prawa przez czynności sędziego dla nieletnich mogły być naruszone lub mogą być naruszone."

Uchwała zwraca uwagę na to, że prawa nieletniego mogą być naruszone przez wydanie postanowienia o umorzeniu postępowania i przez wydanie postanowienia o zastosowanie środków zapobiegających uchylaniu się od sądu. W związku z tym uchwała zaznacza, że w razie wydania tego rodzaju postanowień należy wyznaczyć nieletniemu obrońcę, aby mógł on podjąć potrzebne kroki w obronie nieletniego. Uchwała przyjmuje, że przed wydaniem przez sędziego dla nieletnich postanowienia o zamknięciu śledztwa lub dochodzenia powinien być wyznaczony obrońca z urzędu, aby po zapoznaniu się z zebranymi materiałami dowodowymi mógł zgłosić wnioski o przeprowadzenie nowych dowodów przemawiających za nieletnim. Uzasadnienie powyższej uchwały omówiło w sposób obszerny sytuację, która według Sądu Najwyższego wymaga zapewnienia nieletniemu obrony obowiązkowej (niezbędnej) już w postępowaniu przygotowawczym.

JACEK R. KUBIAK

Działalność ONZ na rzecz zniesienia lub ograniczenia stosowania kary śmierci i odniesienia do praktyki w Polsce

Organizacja Narodów Zjednoczonych od dawna zajmuje się problemem kary śmierci, który związany jest z najbardziej podstawowym prawem człowieka — prawem do życia. Na tle działalności ONZ na rzecz zniesienia lub ograniczenia kary śmierci we współczesnym świecie, autor wskazuje, że w Polsce sądy zbyt często uciekają się do tej kary. Oczekiwanie, że w nowych warunkach naszego kraju zostanie w najbliższym czasie zniesiona kara śmierci i że decyzja taka zyskałaby społeczną akceptację, byłoby zbyt optymistyczne. Istnieją jednak podstawy ku temu, by oczekiwać, że jej orzekanie, a przede wszystkim wykonanie, stanie się czymś zupełnie wyjątkowym, a nawet że na pewien czas zaprzestanie się jej wykonywania (moratorium).

I

Organizacja Narodów Zjednoczonych podejmuje m.in. prace związane z zapobieganiem przestępczości i traktowaniem sprawców przestępstw. Podstawę prawną do zajmowania się tą sferą zagadnień społecznych stanowi art. 1 i 55 Karty Narodów Zjednoczonych, podpisanej w San Francisco 26 czerwca 1945 r.¹

Spośród sześciu głównych organów ONZ: Zgromadzenia Ogólnego, Rady Bezpieczeństwa, Rady Ekonomicznej i Społecznej, Rady Powierniczej, Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości oraz Sekretariatu trzy mają bezpośredni związek ze wspomnianą działalnością:²

1) Zgromadzenie Ogólne ze względu na jego kompetencje generalne. Podjęło ono kilka uchwał (rezolucji) w interesującej nas materii;

2) Rada Ekonomiczna i Społeczna, a w szczególności dwa spośród jej organów posilkowych: Komisja Spraw Społecznych i Komitet do Spraw Organizacji Pozarządowych;

3) Sekretariat, który będąc szeroko rozbudowanym aparatem administracyjnym, spełnia również funkcje badawczo-informacyjne. Jeden z jego departamentów (Departament Spraw Społecznych) ma wśród swych komórek organizacyjnych Sekcję do Spraw Zapobiegania Przestępczości i Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Karnych.³ W sekcji tej zatrudnieni są specjaliści z wielu krajów (m.in. z Polski), opracowując problemy kryminologiczne, penitencjarne oraz z zakresu polityki kryminalnej — w znacznej mierze za pomocą kwestionariuszy kierowanych do licznych krajów.

Jednym z tych problemów prawnych i kryminologicznych, którym od dawna zajmuje się ONZ, jest problem kary śmierci, który związany jest ściśle z najbardziej podstawowym prawem człowieka — prawem do życia.

Problem utrzymania bądź uchylenia kary śmierci pojawił się w toku prac nad projektem Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Sekretarz Generalny ONZ i niektóre państwa członkowskie przekazały do komitetu redakcyjnego sugestie, aby obok zagwarantowania każdemu człowiekowi prawa do życia zawarte było zastrzeżenie, że nie dotyczy to skazania za takie przestępstwa, za które zgodnie z usta-

¹ Art. 1 ust. 3 Karty Narodów Zjednoczonych stwierdza: „Narody Zjednoczone dążą do następujących celów: (...). Do osiągnięcia międzynarodowej współpracy przy rozwiązywaniu zagadnień o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym, jak również przy popieraniu i zachęcaniu do poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód dla wszystkich bez różnicy rasy, płci, języka lub religii”. Z kolei art. 55 ma następujące brzmienie: „Mając na widoku stworzenie warunków stałości i dobrobytu, które są niezbędne do pokojowych i przyjaznych stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia ludów, Narody Zjednoczone będą popierały:

a) podniesienie stopy życiowej, pełne zatrudnienie oraz warunki postępu i rozwoju gospodarczego i społecznego,

b) rozwiązywanie międzynarodowych zagadnień gospodarczych, społecznych, zdrowotnych i innych z nimi związanych, jak również międzynarodowej współpracy kulturalnej i oświatowej,

c) powszechne poszanowanie i zachowanie ludzkich praw i wolności podstawowych dla wszystkich bez różnicy rasy, płci, języka lub religii.”

² Por. K. Poklewski-Koziół: Niektóre aspekty działalności ONZ w zakresie polityki kryminalnej, PiP nr 10/1970 oraz tegoż: Aspekty resocjalizacji przestępców na tle badań w ONZ, PiP nr 2/1978.

³ Dawniej Social Defense Section.

wą przewidziana jest kara śmierci.⁴ Inne państwa członkowskie życzyły sobie jednak, aby skazanie na karę śmierci dotyczyło tylko przestępstw „najcięższych”, a jeszcze inne chciały włączyć do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka prawne gwarancje ochrony każdej jednostki skazanej prawomocnym wyrokiem sądowym na karę śmierci (w tym m.in. prawo do sprawiedliwego procesu, do ułaskawienia itp.). Rozbieżność stanowisk sprawiła, że opracowano dwie wersje projektu art. 3 Deklaracji. W pierwszej z nich w ogóle pominięto problem kary śmierci, w drugiej zaś podkreślono, że powinno się dążyć do uchylenia tej kary najpierw za przestępstwa polityczne, a później za przestępstwa popełnione w okresie pokoju. Ze względu na ogrom zbrodni ludobójstwa popełnionych w czasie II wojny światowej oraz potrzebę pociągnięcia winnych do odpowiedzialności karnej, jak również ze względu na wyrażane obawy, czy deklarowanie uchylenia kary śmierci w przyszłości, i to nawet w ograniczonym zakresie, nie jest naruszaniem kompetencji ustawodawczych poszczególnych państw — zwyciężyła ostatecznie pierwsza wersja projektu. Stąd też artykuły 3 i 5 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 10 grudnia 1948 r. (217 A III) głoszą jedynie, że „każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa” (art. 3) oraz że „nie wolno nikogo torturować ani karać lub traktować w sposób nieludzki lub poniżający” (art. 5). Ustalono, że stosunek Narodów Zjednoczonych do kary śmierci będzie wyrażony bardziej konkretnie w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, który rozpoczęto opracowywać już na pierwszej sesji Komisji Praw Człowieka w 1947 r.

W toku wieloletnich prac nad Paktem zarysowały się dwa podstawowe poglądy na problem stosowania kary śmierci. Zwolennicy pierwszego domagali się albo całkowitego zniesienia kary śmierci, albo też zniesienia jej w okresie pokoju, albo wreszcie uchylenia możliwości jej orzekania i wykonania za przestępstwa polityczne. W roku 1948 wśród 10 delegacji, które poparły radziecką propozycję zniesienia kary śmierci w okresie pokoju (w latach 1947—1950 kara śmierci była w ZSRR zniesiona), były m.in. delegacja Polski i Czechosłowacji. Ten sposób ustosunkowania się do kary śmierci nie zyskał jednak przeważającego uznania i nie został przyjęty m.in. dlatego, że mógłby utrudnić ratyfikowanie Paktu przez dość liczną grupę państw, które opowiadały się za karą śmierci. Zwolennicy drugiego poglądu nawiązywali do projektu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i chcieli podkreślić ogólną konieczność ograniczenia kary śmierci oraz przestrzegania gwarancji prawnych osób skazanych na tę karę. W drodze zmuszonych ustaleń wypracowano szczegóły tego ujęcia, tak aby odpowiadały one większości. W ten sposób już w 1957 r. gotowy był projekt odpowiedniego artykułu Paktu, który po włączeniu w niezmienionej postaci do całości unormowań został uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne NZ w rezolucji 2200 (XXVI) z dnia 16 grudnia 1966 r.⁵ Art. 6 Paktu stwierdza:

- „1. Każda istota ludzka ma przyrodzone prawo do życia. Prawo to powinno być chronione przez ustawę. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony życia.
2. W krajach, w których kara śmierci nie została zniesiona, wyrok śmierci może być wydany jedynie za najcięższe zbrodnie zgodnie z ustawą, która obowiązywała w chwili popełnienia zbrodni oraz gdy nie narusza postanowień niniej-

⁴ Większość cytowanych w nin. opracowaniu danych pochodzi z dokumentu roboczego przygotowanego przez Sekretariat ONZ na VI Kongres ONZ (Caracas 25.VIII.—5.IX.1960 r.). United Nations Norms and Guidelines in Criminal Justice: From Standard-Setting to Implementation and Capital Punishment, Capital Punishment. A/CONF. 87/9 z 23.VII.1960 r.

⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych został ratyfikowany przez Polskę w dniu 3 marca 1977 r.

szego Paktu i Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa. Kara ta może być wykonana tylko na podstawie prawomocnego wyroku wydanego przez właściwy sąd.

3. W wypadku gdy pozbawienie życia stanowi zbrodnię ludobójstwa, jest rzeczą oczywistą, że żadne postanowienie niniejszego artykułu nie upoważnia żadnego Państwa-Strony niniejszego Paktu do uchylenia się w jakikolwiek sposób od zobowiązań przyjętych przez nie na podstawie postanowień Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa.

4. Każdy skazany na śmierć ma prawo ubiegać się o ułaskawienie lub zamianę kary. Amnestia, ułaskawienie lub zamiana kary śmierci mogą być zastosowane we wszystkich wypadkach.

5. Wyrok śmierci nie będzie wydany w odniesieniu do przestępstw popełnionych przez osoby w wieku poniżej 18 lat oraz nie będzie wykonywany w stosunku do kobiet ciężarnych.

6. Nie można powoływać się na żadne postanowienia niniejszego artykułu w celu opóźnienia lub niedopuszczenia do zniesienia kary śmierci przez jakiekolwiek Państwo-Stronę niniejszego Paktu”.

W art. 7 Paktu została powtórzona zasada wyrażona w art. 5 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka a dotycząca zakazu poddawania torturom lub okrutnego, nieludzkiego albo poniżającego traktowania lub karania.

Problem kary śmierci interesuje ONZ nie tylko z punktu widzenia ochrony i poszanowania praw człowieka, ale także z punktu widzenia programowania rozwoju społecznego. Ten aspekt działalności ONZ rozpoczął się latem 1949 r., kiedy to Międzynarodowa Komisja Karno i Penitencjarna — której funkcje w roku następnym zostały przekazane ONZ — postanowiła przedsięwziąć zgodne wysiłki dla „zbadaania zagadnienia kary śmierci” (E/CN.5./AC.6/L.3 pkt 13). Jednakże Komisja Społeczna (obecnie Komisja Rozwoju Społecznego), która faktycznie przejęła funkcje Międzynarodowej Komisji Karnej i Penitencjarnej i odpowiada za urzeczywistnienie programu ONZ w dziedzinie badań naukowych oraz za badania zagadnień zapobiegania przestępczości i postępcwania ze sprawcami przestępstw, postanowiła na swej siódmej sesji w 1951 r. odłożyć problem kary śmierci na czas późniejszy. Czas ten nadszedł dopiero wówczas, gdy Zgromadzenie Ogólne w swej rezolucji 1396 (XIV) z 20 listopada 1959 r., dotyczącej problematyki kary śmierci, zwróciło się do Rady Społecznej o zbadanie ustawodawstwa i praktyki orzekania i wykonania kary śmierci oraz wpływu tej kary na rozmiary przestępczości. W wykonaniu rezolucji Zgromadzenia Ogólnego i Rady Społecznej i Ekonomicznej Sekretariat ONZ przygotował dwa dokumenty: „Kara śmierci” (Capital Punishment) i „Rozwój kary śmierci, 1961—1965” (Capital Punishment Developments, 1961—1965),⁶ które stały się podstawą konkretnych działań praktycznych ONZ. I tak, Rada Społeczna i Ekonomiczna w swej rezolucji 934 (XXXV) zwróciła się do rządów państw-członków ONZ o dokonanie analizy tych przepisów prawa karnego, które w swej sankcji przewidują karę śmierci, oraz o zniesienie tej kary za te przestępstwa, za które faktycznie nie jest ona orzekana albo za które nie zachodzi potrzeba jej orzekania. Oprócz tego Rada zwróciła się do rządów poszczególnych państw o zainteresowanie się potrzebą dokonania medycznych i społecznych badań każdego sprawcy przestępstwa, który może być skazany na karę śmierci, a także potrzebą maksymalnego zabezpieczenia przestrzegania norm procesowych i gwarancji prawnych dla osób oskarżonych o dokonanie najcięższych przestępstw.

⁶ Capital Punishment, Nowy Jork 1962; Capital Punishment Developments 1961—1965, Nowy Jork 1967.

Z kolei Zgromadzenie Ogólne w rezolucji 2396 (XXIII) z 26 listopada 1968 r. wezwało rządy tych państw, w których istnieje kara śmierci do zapewnienia oskarżonym następujących gwarancji:⁷

„1. Osoba skazana na karę śmierci nie będzie pozbawiona prawa zaskarżenia wyroku do najwyższej instancji sądowej lub — w zależności od okoliczności konkretnego wypadku — prawa ubiegania się o ulaskawienie albo o odroczenie wykonania kary.

2. Kara śmierci nie będzie wykonana do czasu zakończenia postępowania odwoławczego lub — w zależności od okoliczności konkretnego wypadku — do czasu rozstrzygnięcia prośby o ulaskawienie albo o odroczenie wykonania kary.

3. Osobom, które nie stać na poniesienie kosztów adwokackich, będzie udzielona pomoc prawna we wszystkich stadiach postępowania sądowego”.

Zgromadzenie Ogólne wezwało także rządy poszczególnych państw do rozpatrzenia możliwości zwiększenia wymienionych gwarancji prawnych przez ustalenie maksymalnie długich okresów, przed których upływem kara śmierci nie będzie skierowana do wykonania. I wreszcie, w rezolucji 2857 (XXV) z 20 października 1971 r. Zgromadzenie Ogólne zaznaczyło, że dla pełnego zagwarantowania prawa do życia przewidzianego w art. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka należy dążyć do ciągłego ograniczania liczby przestępstw, za które może być orzeczona kara śmierci, a także — w dalszej perspektywie — do zniesienia tej kary we wszystkich państwach na świecie. Rezolucję (1574,L) podobnej treści podjęła w tym samym roku Rada Ekonomiczna i Społeczna. Rezolucja 2857 była ponownie potwierdzona przez Zgromadzenie Ogólne 8 grudnia 1977 r. (32/61).

Podobnie duży oddźwięk jak dwa poprzednie opracowania Sekretariatu ONZ na temat kary śmierci wywołało opracowanie trzecie, przedstawione w 1973 r. Radzie Ekonomicznej i Społecznej na jej 54 (LIV) sesji. Na sesji tej Rada podjęła rezolucję (1745), w której wróciła się do Sekretarza Generalnego ONZ o przedstawianie co pięć lat — poczynając od 1975 r. — okresowych analitycznych sprawozdań w zakresie kary śmierci. Zgodnie z tym zaleceniem Sekretarz Generalny przedstawił w roku 1975 i 1980 opracowania o ustawodawstwie i praktyce stosowania kary śmierci, o prawach osób skazanych na śmierć oraz o wykonaniu tej kary.⁸

Do chwili obecnej Zgromadzenie Ogólne ONZ podjęło sześć rezolucji dotyczących kary śmierci (1396, XIV, z 20.X.1959 r.; 1918, XVIII, z 5.X.1963 r.; 2383, XXII, z 26.XI.1968 r.; 2857, XXVI, z 20.X.1971 r.; 3011, XXVII, z 18.X.1972 r.; 32/61 z 8.X.1977 r.), a Rada Ekonomiczna i Społeczna — siedem (934, XXXV, z 9.IV.1963 r.; 1337, XLIV, z 31.V.1968 r.; 1574, L, z 20.V.1971 r.; 1656, LII, 1.VII.1972 r.; 1745, LIV, z 16.X.1973 r.; 1930, LVIII, z 6.V.1975 r.; 1979/22 z 9.V.1979 r.).

Z dotychczasowego krótkiego przeglądu uchwałodawczej działalności ONZ w związku z problemem kary śmierci niewąznie wynika, że organizacja ta stopniowo przechodziła z pozycji neutralnego obserwatora, który mimo to chciałby zmienić niekorzystny stan prawny i praktykę w zakresie kary śmierci, na pozycję zaangażowanego uczestnika ruchu abolicjonistów. Zmiana tego stanowiska ONZ uzasadniona była tym bardziej, że mimo deklaracji pisemnych składanych przez rządy państw członkowskich ONZ o ograniczeniu liczby i kategorii przestępstw, za których popełnienie grozi kara śmierci oraz mimo deklarowania tendencji do ogra-

⁷ Report on Capital Punishment, Nowy Jork 1973.

⁸ Capital Punishment, Report of the Secretary General, Nowy Jork 1975 i 1980.

niczenia liczby wykonanych kar śmierci rezultaty analiz prowadzonych przez Sekretariat ONZ i inne organizacje międzynarodowe świadczą o tym, że rzeczywisty postęp w tym względzie jest co najmniej wątpliwy.⁹

Faktyczne uczynienie wyjątku z kary śmierci bądź nawet jej zniesienie we wszystkich państwach stało się więc, zdaniem Sekretariatu ONZ i Rady Społeczno-Ekonomicznej, problemem, którego rozstrzygnięcia nie powinno się dłużej odkładać. Stąd też Zgromadzenie Ogólne, które poparło ten wniosek, wezwało VI Kongres ONZ poświęcony zapobieganiu przestępczości i traktowaniu sprawców przestępstw (Caracas 23 sierpnia — 5 września 1980 r.) do szczegółowego wypowiedzenia się co do rozlicznych aspektów stosowania kary śmierci i możliwości jej ograniczenia oraz do przedstawienia memoriału na ten temat wraz z rekomendacjami Zgromadzeniu Ogólnemu na jego 35 (XXXV) sesji. W posłaniu do uczestników Kongresu Sekretarz Generalny ONZ Kurt Waldheim stwierdził m.in.: „Trzeba poddać pod poważną rozważę problem kary śmierci oraz środki jej ograniczania, ponieważ odbieranie czyjś życia w imię odwetu, w celu unieszkodliwienia czy jako środka przeznaczonego do odstraszenia innych jest pogwałceniem w sposób oczywisty godności każdego człowieka oraz prawa do życia, zawartych w zasadniczych postulatach ONZ”.

W toku obrad Kongresu — w którym wzięły udział delegacje 95 państw oraz 56 organizacji rządowych i pozarządowych — dyskutowane były rzeczywiście wszystkie możliwe aspekty kary śmierci, jednakże nie wypracowano jednolitego stanowiska. Wobec niemożności uzgodnienia poglądów nie doszło też do przedstawienia Kongresowi planowanej rezolucji w sprawie kary śmierci.¹⁰ Można się jednak spodziewać, że „porażka” nie zniechęci ONZ do dalszej działalności na rzecz ograniczenia stosowania albo też zniesienia kary śmierci.

Oprócz organów ONZ, również inne organizacje międzynarodowe i fora naukowe niejednokrotnie ustosunkowywały się do kary śmierci. Wymieńmy niektóre z nich.

Na II Międzynarodowym Kongresie Obrony Społecznej (San Remo 1947 r.) uchwalono, że kara śmierci powinna być zniesiona. Podobną rezolucję uchwalono w dwa lata później na Kongresie Ruchu Obrony Społecznej w Liège.

W 1967 r. na Międzynarodowym Kolokwium w Coimbrii (Portugalia), poświęconym stuleciu zniesienia kary śmierci w Portugalii, przyjęto uchwałę „o potrzebie powszechnego i całkowitego zniesienia kary i zamianie jej na inne kary” Do czasu zrealizowania tego postulatu wypowiedziano się za bezwzględnym ograniczeniem stosowania kary śmierci.¹¹

Na niedawnym Międzynarodowym Sympozjum poświęconym Prawom Człowieka i Podstawowym Swobodom Obywatelskim w Królestwie Arabów (Bagdad 18—20 maja 1979 r.) poddano ostrej krytyce stosunek poszczególnych ustawodawstw arabskich do utrzymywania kary śmierci. Przedstawiciele Ligi Państw Arabskich, jej wyspecjalizowanych organów, niektórych międzynarodowych organizacji zajmujących się prawami człowieka oraz liczne specjalistyczne i społeczne organizacje przyjęły wspólną uchwałę o konieczności zniesienia kary śmierci.¹²

⁹ Dokument roboczy przygotowany przez ONZ.

¹⁰ Austria, RFN, Szwecja i Ekwador opracowały projekt takiej rezolucji. M.in. zalecono w niej państwom, które nie zniosły kary śmierci, rozpatrzenie możliwości ustanowienia moratorium lub stworzenia innych warunków, w których wyroki śmierci nie były wydawane albo wykonywane.

¹¹ Pena de Morte, Coloquio Internacional Comemorativo Do Centenario Da Abolicao Da Pena De Morte em Portugal, Coimbra, 11—16 September 1967.

¹² Dokument roboczy przygotowany przez ONZ.

Wysiłki w tym samym kierunku były podejmowane przez międzynarodowe organizacje rządowe i pozarządowe, a zwłaszcza przez Radę Europejską¹³ i organizację „Międzynarodowa Amnestia” (Amnesty International).

W 1962 r. Europejski Komitet Problemów Przestępczości — organ Rady Europejskiej — przedstawił raport będący przeglądem ustawodawstwa i praktyki orzekania i wykonania kary śmierci w 14 państwach Europy Zachodniej. Wnioski wynikające z tego raportu (którego autorem był Marc Ancel, twórca Ruchu Ochrony Społecznej i Prezydent Europejskiego Komitetu Problemów Przestępczości) oscylowały wokół zniesienia kary śmierci. W osiem lat później z kolei inny organ, mianowicie Komitet Prawny Rady Europejskiej, przedstawił izbie Parlamentarnej Rady Europejskiej podobny raport, obejmujący najnowsze tendencje w tym zakresie. Ponadto Komitet Problemów Przestępczości zebrał na temat kary śmierci opinie laureatów Nagrody Nobla¹⁴. Po zapoznaniu się z dwoma ostatnimi dokumentami Izba Parlamentarna oceniła karę śmierci w okresie pokoju jako karę niehumanitarną i wezwała rządy państw-członków Rady Europejskiej, które dotychczas nie uchyliły kary śmierci, do uczynienia tego. Izba Parlamentarna zaleciła także wniesienie poprawki do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, żądając uznania kary śmierci za akt bezprawny.¹⁵

Od 1977 r. do połowy 1980 r. w państwach członkowskich Rady Europejskiej nie odnotowano ani jednego wypadku wykonania kary śmierci, co niewątpliwie przyczyniło się do powstania klimatu uzasadniającego zniesienie tej kary, choć z drugiej strony częste akty terrorystyczne, zwłaszcza na terenie Włoch i RFN, sprawiły, że w pewnym okresie zaczęto rozważać przywrócenie kary śmierci.

Niedwuznaczne stanowisko wobec kary śmierci zajęła także Amerykańska Konwencja Praw Człowieka, stwierdzając w art. 4 m.in, że „najwyższego wymiaru kary nie orzeka się za przestępstwa polityczne lub im odpowiadające”.¹⁶

Przeciwko karze śmierci występowała również większość pozarządowych organizacji międzynarodowych. Na przykład na V Kongresie Narodów Zjednoczonych poświęconym zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości (Genewa 1975 r.) aż 26 organizacji pozarządowych, mających status konsultantów przy Radzie Ekonomicznej i Społecznej, przedstawiło wspólne oświadczenie wzywające wszystkie państwa, które jeszcze nie zniosły kary śmierci, do uczynienia tego kroku.

W 1977 r. organizacja „Międzynarodowa Amnestia” zorganizowała konferencję w Sztokholmie poświęconą zniesieniu kary śmierci. Udział w niej wzięło 200 delegacji ze wszystkich regionów świata. Na konferencji tej przyjęto deklarację (tzw. „deklarację sztokholmską”), oceniającą karę śmierci jako wyjątkowo okrutną, antyhumanitarną i poniżającą godność karę, sprzeczną z prawem człowieka do życia.

¹³ Członkami Rady Europejskiej są: Belgia, Dania, Francja, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania, Grecja, Turcja, RFN, Austria, Cypr, Szwajcaria, Holandia, Islandia, Malta i Portugalia.

¹⁴ The Death Penalty in European Countries (Strasbourg, Council of Europe, 1962). N. Kunter: Le probleme de l'abolition de la peine de morte, „Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul”, nr 43, 1980; Report on the abolition of capital punishment, document 4509, marzec 1980.

¹⁵ Dokument roboczy przygotowany przez ONZ.

¹⁶ Konwencja podpisana została 22 listopada 1969 r. przez następujące państwa: Chile, Costa Rica, Ekwador, Salwador, Gwatemalę, Honduras, Kolumbię, Nikaraguę, Panamę, Paragwaj, Urugwaj i Wenezuelę. Największe i najbardziej liczące się państwa na kontynencie amerykańskim nie podpisały konwencji. W latach późniejszych podpisały konwencję Stany Zjednoczone AP, nie ratyfikując jej jednak.

Amerykańska Konwencja Praw Człowieka weszła w życie w czerwcu 1978 r. po uzyskaniu wymaganych 11 ratyfikacji.

W deklaracji wskazano także, że kara śmierci wyzwała okrucieństwo u wszystkich, którzy uczestniczą w procesie jej orzekania i wykonania, oraz że często jest ona wykorzystywana jako środek represji przeciwko opozycji, przeciwko określonym grupom etnicznym, religijnym i rasowym, przeciwko wszystkim nieuprzywilejowanym.^{16a} Kampania „Międzynarodowej Amnestii” przeciwko karze śmierci przybrała też formę publikowania comiesięcznych przeglądów zdarzeń światowych mających związek z karą śmierci, a zwłaszcza wykazów orzeczonych lub wykonanych wyroków śmierci. Ponadto w 1979 r. organizacja ta wydała prawie 400-stronnicowy „Raport sur la peine de mort”, obejmujący 134 państwa.

Świętość życia ludzkiego we wszystkich jego formach i odwieczna norma religijna „nie zabijaj” są jednymi z podstawowych wartości tak w religii katolickiej, jak i w judaizmie i buddyzmie. Stąd też religie te, zwłaszcza religia katolicka występują zdecydowanie przeciwko karze śmierci.¹⁷ Ograniczenie stosowania kary śmierci zawarte jest też w podstawowych kanonach religii islamskiej, co jednak w praktyce nie zawsze jest przestrzegane (np. jaskrawe nadużywanie kary śmierci w Iranie).

Niektóre organizacje religijne podjęły środki presji moralnej zmierzającej do zniesienia kary śmierci. Tak np. Światowa Rada Kościołów wezwała kościoły wchodzące w jej skład, jak również inne organizacje religijne, do podkreślania potrzeby zniesienia kary śmierci, opierając się w tym względzie na wierze w świętość życia ludzkiego.¹⁸

II

Jednym z pierwszych państw, które zniosło karę śmierci, była Wenezuela. Dokonano tego przeszło sto lat temu, w 1863 r. Od tego czasu ruch na rzecz zniesienia kary śmierci (abolicjonizm) przechodził przez różne etapy,¹⁹ przy czym wcale nie tak rzadko zdarzało się, że niektóre państwa poddawały się tzw. „efektowi wahadła”: najpierw znosiły karę śmierci, a później ją przywracały. Czasami cykl ten powtarzał się kilkakrotnie. Na przykład w Brazylii w 1890 r. zniesiono karę śmierci, prawie w osiemdziesiąt lat później (w 1969 r.) przywrócono ją, a dziesięć lat później (w 1979 r.) znów zniesiono. W Hiszpanii w 1932 r. zniesiono karę śmierci, dwa lata później przywrócono ją za niektóre rodzaje przestępstw, a w 1978 r. znów zniesiono. W ZSRR zaraz po zwycięstwie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej zniesiono karę śmierci, w nieco ponad pół roku później (w 1918 r.) przywrócono ją, w 1920 r. znów zniesiono i w tym samym roku ponownie przywrócono. Po raz trzeci zniesiono ją w 1947 r., ale w trzy lata później przywrócono za niektóre rodzaje przestępstw politycznych, a w 1954 r. i 1962 r. także za zabójstwo i inne groźne przestępstwa kryminalne.²⁰

^{16a} La peine de mort, Exposé présenté par Amnesty International au Sixième Congrès des Nations Unies, s. 11.

¹⁷ Por. zwłaszcza J. A. Beristan: *El Catolicismo ante la pena de muerte, La Pena de Muerte, Seis Repuestas*, Madrid 1978; tegoż: *Katholizismus und Todesstrafe, ZStw 1/1977*.

¹⁸ *The Churches in International Affairs, Report 1970-1973*, Genewa 1974.

¹⁹ O idei i ruchu abolicjonistów por. bliżej A. Grześkowiak: *Kara śmierci w polskim prawie karnym*, Toruń 1978, s. 10 i nast. oraz też: *Ruch abolicjonistów włoskich II połowy XIX w.*, „Annales UNC, Prawo XV”, Toruń 1978.

²⁰ Por.: P. P. Osipow: *Teoreticzeskije osnovy postrojenija i primienienija ugołowno-prawowych sankcij*, Leningrad 1976, s. 78-79; *Kurs sowjetskiego ugołownogo prawa — Czast' obszczaja*, cz. 2. Leningrad 1970, s. 250-255; I. I. Karpieć: *Nakazanije — Socjalnyje, prawowyje i kriminologiczeskije problemy*, Moskwa 1973, s. 112-113.

Według opracowań ONZ-owskich²¹ w okresie od 1945 r. do 1979 r. kara śmierci została zniesiona w 12 państwach, w dalszych zaś 10 — wobec sprawców przestępstw politycznych. Dwa państwa — Belgia i Surinam, niewielkie państwo w Ameryce Południowej — choć formalnie opowiadają się za utrzymaniem tej kary, to jednak faktycznie zniósły ją, gdyż za ostatnie 40 lat nie odnotowano tara ani jednego wypadku jej wykonania.

Największy sukces osiągnął ruch abolicjonistyczny w ostatnich pięciu latach (1975—1979). W siedmiu państwach kara śmierci została zniesiona w całości, a w dalszych sześciu — wobec sprawców przestępstw pospolitych.

I tak, w Brazylii 11 poprawka (z 1979 r.) do Konstytucji uchyliła konstytucyjną poprawkę nr 1 z 1969 r., na podstawie której karą śmierci zagrożone były akty wojny psychologicznej, akty terrorystyczne i sabotaże dokonane w warunkach określonych przez ustawę a zwłaszcza przez ustawę o bezpieczeństwie narodowym. Zgodnie z poprawką nr 11 do Konstytucji kara śmierci może być obecnie wymierzona tylko za przestępstwa popełnione w czasie wojny.

W Kanadzie (1976 r.) i na Wyspach Fidżi (1979 r.) zniesienie kary śmierci poprzedzał okres próbny lub moratorium na kilka lat, w ciągu którego czasowo wstrzymywano wykonywanie orzeczonych kar śmierci. Warto dodać, że wcześniej (w 1969 r.) podobną procedurę zastosowano w Anglii.

Ustawowe zniesienie kary śmierci w Luksemburgu (1979 r.) i w Norwegii (1979 r.) było następstwem faktycznego nieorzekania i niewykonywania tej kary przez bardzo długi okres. Na przykład w Norwegii ostatni raz orzeczono karę śmierci w 1875 r.

W Portugalii zniesiono karę śmierci po wniesieniu poprawki do wojskowego kodeksu karnego (1977 r.). Zgodnie bowiem z nową Konstytucją z r. 1976 „życie ludzkie jest nietykalne”. Z kolei w pobliskiej Hiszpanii nowa Konstytucja z 1978 r. uchyliła karę śmierci z wyjątkiem określonych przestępstw wojskowych popełnionych w czasie wojny.

W Nikaragui władze rewolucyjne uchwaliły Kartę Praw (1979 r.), w której zniesiono karę śmierci za wszystkie rodzaje przestępstw.

W sumie do chwili obecnej²² na pozycje abolicjonizmu totalnego lub częściowego przeszło 35 spośród 152 państw-członków ONZ. Są to: Austria (1945 r.), Brazylia (1978 r.), Costa-Rica (1882 r.), Dania (1978 r.), Republika Dominikańska (1878 r.), Ekwador (1887 r.), Wyspy Fidżi (1979 r.), Finlandia (1972 r.), Gwinea-Bisau (b.d.), Hiszpania (1978 r.), Holandia (1870 r.), Honduras (1929 r.), Islandia (1926 r.), Izrael (1954 r.), Kanada (1976 r.), Kolumbia (1910 r.), Luksemburg (1979 r.), Malta (1971 r.), Meksyk (1975 r.), Nowa Zelandia (1961 r.), Nepal (1959 r.), Nikaragua (1979 r.), Norwegia (1979 r.), Panama (1903 r.), Papua-Nowa Gwinea (1971 r.), Peru (1978 r.), Portugalia (1977 r.), Republika Federalna Niemiec (1949 r.), Szwecja (1973 r.), Urugwaj (1903 r.), Wenezuela (1863 r.), Wielka Brytania (1969 r.), Włochy (1944 r.), Wyspy Salomona (b.d.), Wyspy Zielonego Przylądka (1975 r.).

W 2 państwach (Belgii i Surinam) można mówić o zwyczajowym abolicjonizmie (niewykonywanie kary śmierci w ciągu 40 lat), a w dwóch innych państwach (Stany Zjednoczone AP i Australia) brak jest jednolitego ustawodawstwa i praktyki co

²¹ Pr. Źródła cytowane w przypisie 4 i przypisach 6—8.

²² Tj. do lipca 1980 r. We wrześniu 1981 r. kara śmierci została zniesiona we Francji. Senat zaaprobował decyzję Izby niższej parlamentu stosunkiem głosów 161 : 126. Karę śmierci zastąpi dożywotnie więzienie.

do orzekania i wykonywania kary śmierci.²³

Faktyczna liczba zwolenników abolicjonizmu wśród państw członkowskich ONZ jest jednak większa. Co najmniej bowiem przez ostatnie 10 lat aż w 7 państwach, które formalnie opowiadają się za karą śmierci, nie wykonano ani jednego wyroku śmierci [Cypr, Gujana, Irlandia, Wybrzeże Kości Słoniowej, Madagaskar, Wyspy Malediwickie (Malediwy), Górna Wolta], a w państwach członkowskich Rady Europejskiej nie odnotowano ani jednego wypadku wykonania kary śmierci od 1977 r.

Z dokumentów ONZ-owskich, do których jeszcze wielokrotnie wypadnie się odwołać, wynika, że jeśli w latach 1956—1960 w 69 państwach informujących ONZ wydano 3 108 wyroków śmierci i wykonano 1 647 spośród nich, to za okres od 1961 r. do 1965 r. w 58 państwach wydano 2 066 wyroków śmierci i 1 033 z nich wykonano. Z kolei w latach 1975—1979 w 73 państwach informujących ONZ wydano 2 740 wyroków śmierci, a wykonano z nich 786.

Wrażenie o ograniczeniu orzekania i wykonywania kar śmierci psuje m.in. fakt, że nie każde państwo (w tym większość państw socjalistycznych) udziela w tym zakresie odpowiedzi organom ONZ. Jest też oczywiste, że powyższe dane nie obejmują tzw. „egzekucji pozasądowych” osób, które zginęły bez wieści, osób pozbawionych życia z woli lub przy milczącej zgodzie rządów itp. Na niedawnej sesji Komisji Praw Człowieka wyrażono przy tej okazji trafny pogląd, że „zjawisko masowego przepadania bez wieści ludzi jest faktycznie pozaustawową praktyką likwidowania istniejącej lub potencjalnej opozycji i jest niczym innym jak agresją ze strony państwa skierowaną przeciwko jej obywatelom”.²⁴

W art. 6 ust. 2 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych stwierdzono m.in., że wyrok śmierci może być wydany jedynie za „najcięższe zbrodnie”. W związku z tym Zgromadzenie Ogólne ONZ w rezolucji 2857 (XXV) wezwało państwa członkowskie do przestrzegania tej normy i do ciągłego ograniczania, a nie rozszerzania katalogu przestępstw zagrożonych karą śmierci. Jak wykazuje bowiem praktyka ustawodawcza, wykładnia pojęcia „najcięższe zbrodnie (przestępstwa)” jest dość rozciągliwa. ONZ zebrał od 125 państw członkowskich dane dotyczące rodzajów przestępstw zagrożonych karą śmierci. Z danych tych wynika m.in., że:

- w 99 państwach zagrożone karą śmierci jest zabójstwo (rzadziej typ podstawowy, częściej różne typy kwalifikowane, jak np. zabójstwo z premedytacją, zabójstwo funkcjonariusza wymiaru sprawiedliwości, zabójstwo dokonane przez osobę skazaną na dożywotnie więzienie, zabójstwo dokonane w czasie popełniania innego przestępstwa itp.),
- w 113 państwach zagrożone tą karą są przestępstwa polityczne (przeciwko państwu), takie, jak np. szpiegostwo, zamach na życie osobistości życia politycznego, udział w spisku zbrojnym,
- w 41 państwach inne (poza zabójstwem) przestępstwa dokonane przy użyciu przemocy (np. rozbój przy użyciu broni palnej, zgwałcenie),
- w 30 państwach przestępstwa przeciwko mieniu bez użycia przemocy (np. ko-

²³ Kara śmierci została zniesiona w 1922 r. tylko w jednym stanie Australii (Queensland). Na pozostałym obszarze kara ta obowiązuje. Natomiast w USA ustawodawstwo 37 stanów przewiduje karę śmierci za pewne przestępstwa. W latach 1967—1977 w USA faktycznie nie wykonano jednak kary śmierci („moratorium sądowe”), choć w ciągu tego okresu nadal wydawano wyroki śmierci (np. w latach 1974—1978 wydano 1067 takich wyroków). Z kolei w latach 1977—1979 miały miejsce w USA tylko trzy egzekucje (jedna w 1977 r. i dwie w 1979 r.). Według stanu na dzień 30 lipca 1980 r. 636 osób w USA skazanych było na karę śmierci (J. Greenberg: Capital Punishment, The United States Experience, sierpień 1980, tekst powielony).

²⁴ Oficjalny dokument Rady Ekonomicznej i Społecznej, 1980, uzupełnienie nr 3/E. (1980/13) punkt 120.

rupcja, łapcwnictwo, fałszowanie pieniędzy, handel narkotykami pochodzącymi z przemytu),

- w 69 państwach bardzo różne kategorie przestępstw, a m.in. narkomania, poważne naruszenie dyscypliny wojskowej, uprowadzenie samolotu.

Z zestawienia tego wyniku, jak względna — w kontekście międzynarodowym — jest hierarchia wartości, które prawo karne ochroni za pomocą kary śmierci. Być może jest to wynikiem braku ogólnie przyjętego systemu etycznego. Za przypuszczeniem takim zdaje się przemawiać fakt, że nie tylko ustawodawcy, ale i tzw. opinia publiczna różnie oceniają wartości, które należy ochronić za pomocą kary śmierci. Z badań empirycznych przeprowadzonych w Polsce, we Włoszech, w Wenezueli, w Kanadzie, w Rumunii i Jugosławii wynika²⁵, że według opinii publicznej do najcięższych przestępstw zasługujących na najwyższy wymiar kary należy nie zabójstwo, lecz zbiorowe zgwałcenie. W jednym ze społeczeństw za najcięższe przestępstwo po zgwałceniu uznaje się kradzież mienia osobistego, w innym — łapownictwo, w jeszcze innym — rozbój. Tylko wg opinii jednego ze społeczeństw zabójstwo stoi na pierwszym miejscu w skali ciężkości przestępstw zasługujących na karę śmierci, gdy tymczasem w pozostałych zajmuje miejsce między drugim a siódmym w czternastopunktowej skali.

W świetle art. 6 ust. 2 Paktu oraz rezolucji 2857 (XXVI) Zgromadzenia Ogólnego wydaje się też dość dziwne istnienie bardzo dużych rozbieżności w liczbie przestępstw zagrożonych karą śmierci w poszczególnych ustawodawstwach. Na przykład w jednym z państw zagrożonych jest karą śmierci aż 40 przestępstw, w innym 20, a są i takie państwa, w których tylko 1 przestępstwo zagrożone jest karą śmierci.

Przedstawione skrótowo dane zebrane przez ONZ wskazują na minimalny wręcz proces ograniczenia liczby przestępstw zagrożonych karą śmierci, a nawet sugerują niepokojącą tendencję do tego, by powrócić do szerokiego korzystania z zagrożenia tą karą. W jednych państwach — jak stwierdza dokument ONZ-owski — rozszerza się bowiem zagrożenie karą śmierci na przestępstwa przeciwko państwu, ekonomice narodowej i własności społecznej, a w innych — na pewne rodzaje grabieży przy użyciu broni palnej, na narkomanie, porwanie samolotu czy kidnaperstwo.

W sumie, proces ograniczania kary śmierci w skali światowej odbywa się z pewnymi zahamowaniami i, niestety, jest raczej dość odległy od takiego zakończenia, jakie sugeruje ONZ.

III

ONZ opierając się na doświadczeniach państw, które zniosły karę śmierci oraz na upowszechnianych przez tę organizację wynikach badań empirycznych²⁶, podaje pod rozwagę państw, które utrzymują karę śmierci, dwie zasadnicze pro-

²⁵ Por. J. Kwaśniewski, A. Kojder: Postawy mieszkańców Warszawy wobec zjawisk i zachowań dewiacyjnych, „Studia Socjologiczne” nr 1/1973, s. 176 i cyt. tam literatura. Na uwagę zasługuje fakt, że na badania Kwaśniewskiego i Kojdera powołują się dokumenty ONZ-owskie.

²⁶ Chodzi tu zwłaszcza 1) o badania przeprowadzone w Kanadzie w okresie moratorium dla niestosowania kary śmierci [E. A. Fattah: The Canadian Experiment with abolition of the death penalty /w:/ Executions in America, Lexington 1974], oraz o badania północnoamerykańskie [zwłaszcza Th Sellin: Homicides in retentionist and abolitionist States /w:/ Capital Punishment 1967].

cedury prowadzące do abolicjonizmu częściowego, całkowitego albo tylko progresywnego.²⁷

W pierwszej procedurze podstawowe znaczenie przypisuje się zebraniu dowodów związanych z problemem kary śmierci, mianowicie takich, jak wyniki badań empirycznych i poglądy ekspertów. Procedura ta zakłada:

a) utworzenie kompetentnej komisji, która ma rozpatrzyć całokształt zagadnień związanych z karą śmierci,

b) wprowadzenie moratorium dla niestosowania kary śmierci na ściśle określony czas, tj. do czasu podjęcia odpowiednich decyzji przez organy rządowe stosownie do zaleceń komisji.

Moratorium podkreśla nie tylko wagę pracy komisji, ale też jest w swej istocie kompromisem między zwolennikami a przeciwnikami kary śmierci. Moratorium gwarantuje bowiem przeciwnikom zniesienia kary śmierci, powrót do tej kary w razie negatywnych ustaleń komisji, a zwolennikom jej zniesienia, że do czasu zebrania odpowiednich danych faktycznych (także tych podtrzymujących punkt widzenia zwolenników zniesienia kary śmierci) problem nie będzie rozstrzygnięty definitywnie. I wreszcie, moratorium pozwala na doświadczalne ustalenie celowości istnienia lub nieistnienia środka karnego, co do którego brak jest ideowej zgody.

Komisja badająca problem kary śmierci powinna się przede wszystkim zająć:

a) rozpatrzeniem dowodów przemawiających „za” i „przeciw” ogólnoprewencyjnemu oddziaływaniu kary śmierci,

b) zebraniem doświadczeń innych państw, które zniosły karę śmierci,

c) problematyką procesową w sprawach o przestępstwa zagrożone karą śmierci oraz omyłkami sądowymi,

d) warunkami, w jakich przebywają skazani oczekujący na wykonanie kary śmierci,

e) humanitarnymi, społecznymi, politycznymi i finansowymi skutkami utrzymania kary śmierci w zestawieniu ze skutkami jej zniesienia,

f) czynnikami określającymi stosunek opinii społecznej do kary śmierci,

g) zebraniem poglądów uczonych, praktyków, a także innych ekspertów (w tym także religijnych), zajmujących się społeczno-politycznymi etycznymi i religijnymi zagadnieniami związanymi z karą śmierci.

Po opracowaniu raportu przez komisję i jego spopularyzowaniu przez środki masowego przekazu, organy rządowe powinny wziąć na siebie inicjatywę ustawodawczą w zakresie pełnego, częściowego czy chociażby progresywnego zniesienia kary śmierci.

Druga procedura osiągnięcia celu, jakim według rezolucji 2857 (XXV) Zgromadzenia Ogólnego ONZ powinno być zniesienie kary śmierci, polega na wykorzystaniu dyskrecjonalnej władzy (ułaskawienie, amnestia) i zamianie kary śmierci na długoterminowe pozbawienie wolności, a tym samym faktyczne zniesienie najwyższego rodzaju kary. Procedura ta w sposób ciągły może być stosowana jedynie w tych państwach, w których osoby sprawujące władzę występują przeciwko karze śmierci, ale z różnych względów nie chcą otwarcie przekształcić jej w problem o charakterze politycznym, co niewątpliwie miałyby miejsce, gdyby wystąpiono z inicjatywą zmian ustawowych.

Wiele państw nie jest jeszcze gotowych do zniesienia kary śmierci. Olbrzymiego znaczenia nabiera w tej sytuacji fakt, by tak długo, dopóki utrzymuje się karę śmierci, traktować sprawców skazanych na tę karę nie tylko zgodnie z normami

²⁷ Dokument roboczy przygotowany przez ONZ.

prawa wewnętrznego, ale także zgodnie z uchwałami ONZ. Dotyczy to zwłaszcza wspomnianej uchwały 2396 (XXIII) z 26 listopada 1968 r.

IV

Na tle działalności ONZ na rzecz zniesienia lub ograniczenia stosowania kary śmierci nie sposób uchylić się od uczynienia chociaż kilku punktów odniesienia do stanu praktyki w naszym kraju oraz poglądów społeczeństwa na temat kary śmierci.

Według bardzo niepełnych danych statystycznych, w latach 1948—1954 (za wcześniejsze brak jest danych) sądy powszechne wydały 948 wyroków śmierci (kolejno: 336, 341, 109, 73, 69, 40). Niektórzy skazani przez te sądy, jak również przez sądy specjalne, zostali w późniejszym czasie zrehabilitowani. Niestety, niektórzy już pośmiertnie. Pełne dane z sądów powszechnych za okres następujących piętnastu lat (1955—1969) wskazują na 113 wyroków śmierci (kolejno: 16, 5, 4, 8, 8, 11, 14, 6, 8, 6, 3, 9, 4, 5, 6), a za ostatnie dziesięć lat (1970—1980) na 131 takich wyroków (kolejno: 10, 9, 15, 18, 8, 18, 23, 10, 15, 5). Łącznie przez trzydzieści lat wydano 1292 wyroki śmierci. Ponieważ nie ujawnia się (sądzę, że niepotrzebnie) liczby skazanych, wobec których Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski, nie wiadomo, wobec ilu skazanych doszło do wykonania wyroku.

Liczby te szokują, i to tym bardziej, że w innych krajach socjalistycznych, jak np. na Węgrzech i w Jugosławii, orzeczono w latach siedemdziesiątych kilkakrotnie mniej kar śmierci. W latach więc 1974—1978 na Węgrzech orzeczono 10 kar śmierci (kolejno: 4, 3, 1, 1, 1), w Jugosławii 22 (kolejno: 1, 4, 7, 6, 4) a w naszym kraju 74, mimo że szacuje się, iż liczba najgroźniejszych przestępstw zagrożonych karą śmierci (tj. zabójstw) jest w naszym kraju — w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców — najmniejsza (1, 7, podczas gdy na Węgrzech 5, 3, a w Jugosławii 3, 7).

W powyższym zestawieniu statystycznym już *prima facie* uderza też fakt rzadszego stosowania kary śmierci w naszym kraju w połowie lat pięćdziesiątych do końca lat sześćdziesiątych, a więc pod rządem dawnego ustawodawstwa karnego, gdy kara ta nie miała charakteru wyjątkowego, niż w latach siedemdziesiątych po zdeklarowaniu w art. 30 § 2 k.k. z 1969 r. jej wyjątkowego charakteru.²⁸ Można mocno wątpić w to, czy praktyka ta tworzy odpowiedni klimat do realizacji w naszym kraju wspomnianej kilkakrotnie rezolucji 2857 (XXVI) ZO ONZ. Podobno wątpliwości nasuwają się także co do realizacji rezolucji 2396 (XXIII), a to wobec zdarzających się wypadków orzekania kary śmierci dopiero w Sądzie Najwyższym.

Trzeci punkt odniesienia dotyczy poglądów społeczeństwa polskiego na karę śmierci. Z pięciu bowiem badań przeprowadzonych przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej i Studiów Programowych PRiTV (w roku 1964, 1966, 1973, 1974, 1977) wynika (tabela 1)²⁹, że liczba zwolenników kary śmierci jest zdecydowanie większa niż jej przeciwników.

²⁸ Zwrócił na to uwagę K. Buchała: Niektóre problemy wymiaru kar najsurowszych, PIP nr 12/1975, s. 40. Por. też tegoż autora: Polityka karna w latach 1970—1975 na tle ogólnych zasad wymiaru kary, ZN IBPS nr 9 z 1978 r., s. 53.

²⁹ Por. J. Kurczewski: Uwagi o kształtowaniu się postaw wobec kary, /w:/ Elementy diagnozy społecznej i przeciwdziałania patologii, Wyd. UW 1978 s. 77 i nast. oraz J. Malec: Poglądy społeczeństwa polskiego na przestępczość (wyniki badań), OBOP i SP, Warszawa 1980. Badania przeprowadzone były na reprezentatywnych próbach społeczeństwa polskiego.

Tabela 1

L.p.	Kategorie odpowiedzi	1964	1966	1973	1974	1977
1.	Zdecydowani i umiarkowani zwolennicy kary śmierci	49 ⁰ / ₀	58 ⁰ / ₀	59 ⁰ / ₀	60 ⁰ / ₀	66 ⁰ / ₀
2.	Zdecydowani i umiarkowani przeciwnicy kary śmierci	32 ⁰ / ₀	29 ⁰ / ₀	24 ⁰ / ₀	31 ⁰ / ₀	29 ⁰ / ₀
3.	Brak odpowiedzi i niezdecydowani	19 ⁰ / ₀	13 ⁰ / ₀	17 ⁰ / ₀	9 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀

W celu wyeliminowania zmiennego odsetka niezdecydowanych w porównywalnych okresach i uzyskania większej przejrzystości zastosowano współczynnik akceptacji (WA = $\frac{\% \text{ zwolenników} - \% \text{ przeciwników}}{\% \text{ zwolenników} + \% \text{ przeciwników}}$).

Otrzymane w ten sposób współczynniki akceptacji kary śmierci przez społeczeństwo polskie wynoszą odpowiednio: 0,21 w 1964 r., 0,33 w 1966 r., 0,42 w 1973 r., 0,32 w 1974 r. i 0,54 w 1977 r.

Na podstawie przytoczonych szeregów liczbowych można więc stwierdzić, że:³⁰

- do 1973 r. wzrastał odsetek osób akceptujących karę śmierci, po czym w 1974 r. nieznacznie zmalał, a w 1977 r. ponownie wzrósł, i to zdecydowanie,
- w całym okresie nie występowały równomiernie zmiany w odsetku przeciwników kary śmierci ani w odsetku niezdecydowanych,
- po wyeliminowaniu osób niezdecydowanych obserwujemy równomierny wzrost przewagi zwolenników kary śmierci nad jej przeciwnikami.

Trudno dać przekonywające wyjaśnienie, dlaczego tak się dzieje. Prawdopodobnie mogły tu zaważyć zarówno mylne wyobrażenia o stanie przestępczości, jak i — w mniejszym stopniu — poczucie własnego zagrożenia.

Trzeba też zauważyć, że odsetek zwolenników kary śmierci w społeczeństwie polskim wzrasta przy pytaniu o to, jakie konkretne rodzaje czynów powinny być tą karą zagrożone. Dwukrotnie kwestionariusz wywiadów przewidywał trzy rodzaje czynów, w odniesieniu do których badani wypowiadali swe poglądy (tabela 2).³¹

Tabela 2

L.p.	Rodzaj czynu	1973	1974
1.	Rozmyślne zabójstwo człowieka	75 ⁰ / ₀	77 ⁰ / ₀
2.	Przekazanie ważnych tajemnic wojskowych państwom obcym	41 ⁰ / ₀	44 ⁰ / ₀
3.	Przestępstwo gospodarcze przynoszące wielomilionowe straty	9 ⁰ / ₀	13 ⁰ / ₀

³⁰ J. Kurczewski: Uwagi (...), jw., s. 70.

³¹ Jw., s. 80.

Tak więc zdaniem ogromnej większości społeczeństwa tylko zabójstwo wymaga zagrożenia karą śmierci; mniejszość jest za karą śmierci za szpiegostwo, a tylko niewielki odsetek za tą karą za popełnienie wielkich przestępstw gospodarczych.

Z tymi danymi korespondują wyniki badań z 1977 r. W badaniu z 1977 r. pytanie było podobne, z tym jednak uzupełnieniem, że zmierzając do ustalenia, jaką politykę karną chciałoby społeczeństwo stosować wobec sprawców poszczególnych rodzajów przestępstw, dano respondentom w tej kwestii do wyboru szereg możliwości (grzywna, kara pozbawienia wolności do 2 lat, kara pozbawienia wolności długoterminowa, niekaranie).³² W odniesieniu do zabójstwa, szpiegostwa, nadużyć na dużą skalę i rozboju z bronią w ręku odsetki wypowiadających się za karą śmierci wynosiły odpowiednio: 67; 22, 1; 2; 2.

Interesujące jest przy tym, że mieszkańcy wielkich miast w naszym kraju są bardziej skłonni do aprobaty kary śmierci niż mieszkańcy wsi i małych miast. Aprobata kary śmierci i jej negacja są też nieco silniej związane w wiekiem: osoby starsze są nieco bardziej skłonne do uznawania kary śmierci i zdecydowanie niesklonne, w porównaniu z ludźmi młodymi, do odrzucenia tej kary.

Z tego min. względu byłoby oczywiście zbyt optymistycznym oczekiwanie, że zniesienie kary śmierci w naszym kraju zyskałoby społeczną aprobatę.³³ Cokolwiek powiedzieliby na to eksperci, kara ta nadal pozostaje jedynym sposobem uwolnienia się od najgroźniejszych i najbardziej zdemoralizowanych sprawców przestępstw. Istnieją jednak co najmniej warunki ku temu, by jej orzekanie, a nade wszystko wykonanie, uczynić w naszym kraju w pełni wyjątkiem.* Inne rozwiązanie — to wprowadzenie moratorium.

³² J. Malec: Poglądy społeczeństwa (...), jw., s. 67—69.

³³ Choć takie alternatywne rozwiązanie przewiduje projekt zmian w k.k.

* Na Ogólnopolskim Zjeździe Adwokatów odbytym w dn. 3 i 4.I.1981 r. w Poznaniu adwokaci wypowiedzieli się za zniesieniem kary śmierci, a odpowiedni postulat w tej mierze znalazł się w uchwale Zjazdu opublikowanej w nrze 3—4/81 „Palestry” (przyp. Redakcji).

WŁODZIMIERZ KUBALA

Porządek publiczny jako rodzajowy przedmiot ochrony przepisów prawa karnego

(wybrane zagadnienia)

Artykuł zawiera krytyczne rozważania dotyczące określenia porządku publicznego jako rodzajowego przedmiotu ochrony prawnokarnej.

W zakresie rozważań dotyczących porządku publicznego w ogóle przyjmuje się, że przez to pojęcie należy rozumieć stan stosunków i urządzeń społecznych zapewniających bezpieczeństwo, spokój oraz ład w miejscach ogólnie dostępnych, regulowany normami prawnymi i zasadami współżycia społecznego. Czy takie ujęcie zachowuje walor adekwatności na gruncie rozważań odnoszących się do rodzajowego przedmiotu ochrony? Poszukiwania zmierzające do uzyskania odpowiedzi na to pytanie mogą iść dwoma torami: po pierwsze — można przyjąć *a priori* jakieś znaczenie porządku publicznego, a następnie starać się dopasować do niego pojmo-